

**HAK ve HÜRRİYET KAVRAMLARININ XX. ASIRDA
TAŞIDIĞI MÂNA
ve
ZİYA GÖKALP**

Prof. Dr. Âmiran KURTKAN

XX. yüzyıl, daha evvelki asırların ferdî haklar uğruna yapılan mücadelelerinden sonra, ferdî hak ve hürriyetler bakımından oldukça değişik bir tefsire imkân verecek karakteristik vasıfların açıkça müşahede edilebilir hale geldiği bir tarihi dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten, asrımızda, kutuplaşmaların aldatici zıtlığına kanılmaması hususunda hiç olmazsa yeni bir idrakin doğmaya başladığı ifade edilebilir. İşte, bu idrakin ilk kıvılcımlarından bir kaçını parlatan bir zekâ varsa, o da muhakkak ki Ziya Gökalp'a aittir.

Fakat biz evvela yukarıda söz konusu ettiğimiz iki kutuplaşmadan bahsedelim. Bunlar, kapitalist ve komünist ideoloji hareketleridir ve sırf maddeye ve maddi tatmine yönelik bulunan ve buna rağmen birbirine zıt olan cereyanlardır.

Bunlardan birincisinin, yani kapitalizmin ve kapitalist düşünce tarzının beşiği olan İngiltere'de, liberal kapitalizm bir fikir ve müesseseler sistemi olarak ticaretten ve endüstrileşmeden ayrı bir model halinde ortaya çıkmış değildir. Onun ortaya çıkışı, belirttiği cemiyetin feodalizme dayalı şartlarına hem siyasi hem de iktisadî görünüşü itibariyle bir antitez teşkil ediyordu. Çünkü kapitalizm hiç değilse nazari olarak cemiyetteki eşitsizliklere karşı hak arama hürriyeti bakımından her ferdin bir fert olarak hesaba katıldığı bir eşitlik fikrini getiriyor ve tabiat üzerinde artan kontrol imkânları sayesinde her ferdin daha mesut olacağı bir terakkiyi **vaad** ediyordu.

Her ne kadar XIX. asırda bu vaatlerin bazıları gerçekleşti ise de tamamının gerçekleşmediği bilinmektedir. Gerçekleştirilen reformlar da asla sadece liberal hareketin ve onun müdafaa edenlerin zaferi olarak ortaya çıkmamıştır. Çünkü bu hareket, politik bakımdan da gittikçe daha demokratik bir idarenin hâkim olması zarureti getiriyor ve bu da «laissez faire» modelinin beraberinde iş şartlarını ve müddetlerini nizamlayan bir takım mevzuatın ihdasını zaruri kılan bir atmosfer hazırlıyordu. Bundan ötürü, meselâ İngiltere'deki reformların tarihçesi hiç bir zaman tek bir partinin hâkim olduğu bir idare ile birlikte yürümemiştir. Köklü değişmelerin pek çoğu, liberallerle birlikte muhafazakârların mevcut olduğu bir devrede başarılmış ve muhafazakârlar liberal hakların gerçekleştirilmesinde rol ifa ederken, işçilerin lehine olan bir çok adımlar da muhafazakâr bir hükümetin iş başında olduğu bir devrede atılabilmektedir⁽¹⁾. Şu halde, bazı hakları ve hak arama hürriyetlerini garantileyen ve aynı zamanda bunları daha da teşvik eden reformlar hiç bir zaman tek bir partinin veya tek bir sosyal sınıfın başarısı olarak tarihe geçmemiştir diyebiliriz.

Eğer kapitalizm'i, hiç değilse nazarî mânada, iktisadî hak arama hürriyetini başlatmaya yönelmiş bir hareket olarak vasıflandırmak istersek, o takdirde çok defa bunun tabii bir neticesi olarak ortaya çıkan sosyalizmin de başka türlü vasıflandırılması imkânsızlığı karşısında, bu iki cereyanı, iki zıt kutup olarak gösterme temayülüne kapılmaktan bilhassa kaçınmamız gerekecektir. Çünkü, demokratik ülkelerde göze çarpan sosyalizm, âdeta ileri kapitalizmin doğurduğu bir neticedir ve bu karakteri ile sosyalist düşünce akımı, elbette, bir taraftan aşırı mülkiyet hakkını kısıtlamak, fakat diğer taraftan nüfusun tamamının vasat bir seviyede mülk sahibi olabilmesini ifade edecek şekilde bu hakkı yaygınlaştırmak hedefine yönelmiş bir akım karakterini taşımaktadır.

Bu bakımdan sosyalizm ile komünizm arasındaki tezada işaret etmekte fayda vardır. Sosyalizm, bir bakıma mülkiyet hakkını meselâ istihsal vasıtalarında kısmen kısıtlayan, fakat aslın-

(1) Bk: Stanley Rothman, **British Socialism, Contemporary Political Ideologies** kitabı içinde, edited by: Joseph S. Roucek, Little field, Adams and Co., Newjersey, 1961, Sf. 139-140.

da bu kısıtlamaya, yine mülkiyet hakkını (bilhassa istihlâk mallarında) yaygınlaştırma gayesile müracaat eden bir sistem olduğu ve hürriyetçi demokratik bünyelerde daha iyi tatbik edilebildiği halde, komünizm, kolektifleştirme usulü ile ferdi mülkiyet haklarına darbe indiren bir sistem olarak karşımıza çıkmakta ve dikta esasına dayanmaktadır. Sovyet Rusya'da ziraatin zorla kolektifleştirilmesinden doğan menfi neticeler, normal ölçüde mülk sahibi olabilme hakkının ferdin elinden alınması halinde, bundan cemiyetin de zararlı çıktığını açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

O halde, komünizm, başlangıçta ferdi iktisadî hürriyetlerin müdafaacısı görünerek, fertlerin komünist rejimde, ekonomik bakımdan eşit ve mâkul bir tatmin seviyesine erişmelerini temin amacı güden bir felsefeye dayanmasile belki hoş karşılanabilecek bir akım teşkil ediyordu. İnsanın hiç olmazsa iktisadi ortalama seviyeye ermede eşitlik elde etme **hakkını** imkân nispetinde gerçekleştirme gayesine sahip bulunması bakımından komünist dikta, böyle bir felsefi temelden mahrum bulunan eski dikta rejimlerine nazaran belki daha mâkul ve daha mutedil bir karakter taşıyordu. Fakat, tatbikattaki kolektifleştirme tecrübelerinden sonra, üstelik tek partili siyasî tatbikatla iç istismara yol açan, zira tek iş-veren durumundaki devleti temsil eden bürokratların dikta kurmalarına imkân veren bir sistem hüviyetine sahip olabildiği de açıkça ortaya çıktığı (yani mahdut vasıtalarla bütün sosyal sınıflara yeterli bir ekonomik seviyede eşitlik sağlanamayacağı anlaşıldığı) zaman, mâkul ve mutedil gibi görünen bu **gaye'nin**, başka memleketler halkını ikna için de kullanılan bir **vasıta** hüviyetine bürünmesi zaruretile birlikte, komünizm akımı, bir müstemlekeci politika vasfına bürünebildi ve kendi gayesinden uzaklaştı. John Strachey'e göre «Komünizm'in **niyet ettikleri** ile **elde ettikleri** arasındaki büyük uçurum bu trajedinin özüdür» (2).

O halde, iktisadi eşitlik arama hürriyeti, bütün hürriyetler gibi, hudutludur ve bu hudut, başkalarının iktisadî haklarını istismar yolu ile kısıtlamanın başladığı yerde belirir. Bundan ötürü, bu türlü hakları siyasî hürriyetten ayrı olarak ele alan sistemlerin samimiyeti ve haklılığı hiç bir şekilde müdafa edilemez.

(2) Bk: John Strachey, **Büyük Uyanış ve Demokrasi'nin Üstünlüğü**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1964, Sf. 43.

Nitekim, sosyalizmin en olgun şekli, ancak **sivil** ve **siyasi** haklar merhalesini idrak etmiş ve bundan sonra **sosyal haklar** safhasına ulaşmış ülkelerde ortaya çıkabilir ve çıkmış görünmektedir. İngiltere bu bakımdan alt tabakalardaki fertlerin toprak kölesi durumundan kurtulup, istedikleri yerde çalışma, istedikleri yere taşınma ve diledikleri iş mukavelesini yapma hürriyetine (yani sivil haklara) kavuştukları ve daha sonra da siyasi hakların olgunlaştırılmasından faydalandıkları bir ülkedir. Sosyal hakların ve bundan doğan vasat iktisadî refahta eşitlik arama anlayışının tarih sahnesinde siyasi haklar safhasından sonra ortaya çıkması, rastgele bir gelişmeyi ifade eden bir tarihi gerçek değildir ve sağlam bir sosyalizmin temelinde mutlaka sivil ve siyasi hakları aramak gerekecektir⁽³⁾. Her ne kadar sivil bir hak olan serbest mukavele hakkı, işçinin iş veren karşısında zayıf kaldığı ilk kapitalizm devresinde mânasız ve faydasız bir hak hüviyetine bürünmüş gibi görünürse de, bu hakın, işçi sınıfını iş veren karşısında topluca yer almak suretiyle mukavele yapma imkânına kavuşturan **kollektif pazarlık** müessesesine imkân vermesiyle sosyal haklar döneminde kazandığı ağırlık her türlü tereddüdün ötesinde yer alan çok açık bir gerçektir.

Fakat, bizi asıl ilgilendiren husus, ne kapitalizmin doğduğu demokratik sosyalizmin ve ne de komünizmin şu veya bu ülkedeki tatbikatının o ülkede ortaya çıkardığı müsbet veya menfi neticelerin tetkiki ve sadece bunun tetkiki değildir. Biz, bu konferansımızda, sözü geçen farklı sistemlerin dünya üzerindeki müsbet ve menfi tesirlerinin ferdî iktisadî haklar itibarıyla, başka ülkeler halkına ve bu arada Türk vatandaşına da yansıyan tesirlerini ölçmek ve ferdî hürriyet kavramının Gökalp'ı haklı çıkararak değişikliklerini tahlil etmek gayesini güdüyoruz.

Acaba bu değişiklikler nelerdir? Hürriyet kavramından evvelce ne anlıyorduk ve XX. asırda bu kavram bize neyi ifade etmektedir? Eğer kavramın ifade ettiği mâna büyük bir değişmeye maruz kalmışsa, bunun Türkiye için taşıdığı önem nedir ve Gökalp bizi bu konuda ne şekilde aydınlatmıştır?

Ferdî hürriyet kavramını, sınırlı olması gereken sivil, siya-

(3) Bk: Amiran Kurtkan, **Mâli Sosyoloji**, İktisat Fak. Neşriyatı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, Sf. 60-66.

sî ve sosyal hakları elde etme ve kullanma serbestliği mânasında ele alıyorsa ve bu sınırları bir taraftan ferdin devletle (veya cemiyetle) olan münasebetlerinin ahenkli olmasına ve diğer taraftan ise, başka fertlerle olan münasebetlerinin de ahenk içinde yürümesine dair esaslarla tespit ediyorsa XX. asırda hiç bir rejimde ve hiç bir memlekette ferdi hürriyetin tam olarak mevcut olmadığını ifade edebilecek durumda bulunuyoruz demektir.

Bu bakımdan en kötü puana hak kazanan rejim, bize göre, komünist dikta rejimidir. Çünkü, bu rejimle idare edilen memleketlerde mevcut sosyal haklar siyasî hakların desteklediği garantiden mahrum olduğu için **vaad** mahiyetinde hedefler hüviyetine bürünmek zorunda kalmıştır. Böylece komünist rejim, iç’de ve dış’da, fertlerin iktisadî kaynaklardan imkân nispetinde eşit yararlanma hakkını tehdit edici özelliklere sahip olabilmektedir. İç’de (yani komünizmin beşiği durumunda olan ülkelerin iç bünyelerinde) **halk** ve **idareci aydınlar** diyebileceğimiz gruplardan birincisine (yani halk’a), siyasî haklara sahip olmaksızın iktisadî eşitlik arama hürriyeti vaad edilmiş, fakat bu vaad müphem bırakılarak, siyasî denetimle ve örflerden doğan prensiplere dayalı bir müesseseseleşmiş nizamla garanti altına alınmadığı için muallakta kalmıştır. Şu halde hiç bir vaade ve felsefeye sahip bulunmayan ve bu karakterleri ile son derece haksız görünen eski dikta rejimlerinden farklı olarak komünist rejimde ve bu rejimin doğup geliştii menşe memleketlerde iktisadî hak eşitliği getirme vaadi bahasına fertlerin bazı haklarını kısıtlayan komünizm, halkı, idareci aydınların vesayeti altına bırakmasına mukabil, idarecileri halkın denetimine tâbi tutan bir tatkâr düzen getiremediği için aydınlar diktası haline dönebilmıştır.

Bu dikta, tekniğin oldukça ileri bir seviyeye varma tarihinden çok daha önceki tarihlerden itibaren, alt tabakalara refah vaad etmenin doğurduğu mükellefiyetlerle başlangıçta tahmin edilmeyen istikametlere sürüklenmiştir. Çünkü bir taraftan henüz sanayide gerektiği kadar ileri bir istihsal seviyesine varmayan ve ziraatte de kollektifleştirmenin sebep olduğu verimlilik düşüşünden doğan menfi neticelere katlanmak ve böylece sosyal adaleti sağlamaya yetecek kadar yüksek olmayan bir millî gelire bu adaleti sağlama ve rejimin prestijini kurtarma du-

rumunda kalan idareciler zaruri olarak, demokrasiye geçme yolunu tamamen kapatmışlar ve ekonomik haklarla ilgili vaadlerin gerçekleştirilmesi uğruna da başka memleketleri istismar politikasını ister istemez benimsemek zorunda kalmışlardır. Böyle bir politikanın ise, komünizm propagandasına maruz bırakılan memleketlerde, bir taraftan cemiyetin ulaşması gereken tek hedefi iktisadî eşitlik olarak tanıtan, fakat bu hedefe siyasî haklar ve her türlü hürriyet imkânları, bu arada düşünce ve yazma hürriyeti, milliyet duygusu, millî bütünleşme (ve fikrî **consensus**), kısaca ifade etmek istersek, maddî ve moral hedeflerin ahenklendirilmesi suretile varmaktan ibaret asli gayeden uzaklaşmak gibi çok pahalı bir maliyet mukabilinde varılmak istendiği açıkça ortaya çıkmıştır.

O halde, komünist ideolojinin sızma politikasının tesirlerine maruz bulunan ülkeler halkı, bu ağır maliyete rağmen kendilerine vaad edilen iktisadî eşitliğin hangi seviyede olacağını ve istismar çarklarının hangi ülke istikametinde bir servet akımına yol açabileceğini iyice düşünmeli, yani refahta eşitlik arama hürriyetine dair **vaadler** ile bu vaadlerin **fiili gerçekleşme** durumunu muhakeme edebilmeli ve idolojik eğilimlerini ona göre frenleyebilmelidirler.

Kapitalist ideolojinin de, gelişmekte olan fakir ülkeler halkı için iktisadî olan ve olmayan konularda adaleti arama ve sağlama hürriyeti bakımından **vaad**'leri ile **sağladıkları** arasında büyük bir uçurum olduğu XX. asırda iyice belli olmaya başlamıştır. Kapitalizm en saf şekli ile serbest rekabetin faydalarını savunmuş ve burada, bütün cemiyetin yararlanacağı bir **kendiliğinden dengeleme** mekanizmasının mevcut olduğunu iddia etmiştir.

Halbuki, en demokrat ülkelerde bile inhisarcı teşekküllerin baskısına maruz bırakılan halk, siyasî haklarını ekonomik menfaatler uğruna kullanabilme hürriyetinin de fiili semerelerini elde edemeyeceği içtimai kuvvetlerin tesirine tâbi olabilmektedir. Kapitalizme bağlı olarak ve bu sistemle gelişmiş ülkelerin sosyal yapısının XX. asırdan önceki yüzyıllarda **sivil** ve **siyasî** haklar safhasını geçirdikten sonra uzvî bir gelişme ile **sosyal** haklar safhasına ulaştıklarına işaret etmiş ve bilhassa İngiltere'yi bunun misali olarak ele almıştık. O halde, sosyal haklar safhasında yine İngiltere'nin durumunu (ve bilhassa son yıllardaki durumunu)

ele alarak kapitalizmin **vaad**'leri ile **sağladıkları** arasındaki uçurumu ortaya koyabiliriz.

Sosyal haklar safhasının başladığı dönemde İngiliz cemiyetinin bir taraftan müstemlekelerini bir bir elinden çıkarma durumuna mâruz kalmış bir cemiyet olmasına rağmen, diğer taraftan fert başına millî gelirini arttırmaya muvaffak olabildiğini öne süreren düşünürler, kanaatimizce meseleyi kısa bir döneme ait müşahedelerden sonra genelleştirme ve istikbale teşmil etme hatasına düşmüş olmaları bakımından tenkit edilebilirler. Aslında, son yılların ekonomik krizi de dikkate alınmak suretile meselâ İngiliz cemiyetinin sosyal haklar dönemine girdikten sonra geçirdiği tâlî safhaları şöylece izah edebilmek mümkündür :

Bu safhalardan birincisi bir bakıma gerçekten çok müsbet sayılabilecek iki özelliğe sahiptir ve bu özelliklerden birincisi, siyasî, sivil ve sosyal haklar bakımından üstün bir seviyeye ulaşmışken aynı zamanda kitlelere yayılmış bir istihlâk arttırma temayülünün göze çarpmasıdır. Bu safhanın ikinci özelliği, bütün sosyal adalet tedbirlerine ve istihlâki arttırma temayülünün de yaygınlaşmasına rağmen millî gelir artışını temine yarayacak bün-yevî özelliklerin, bilhassa yaratıcı aydınların tabiatı değerlendirme imkânlarını bulmaları, yeni organizasyonları ve rasyonelleşmeye yol açan tedbirleri tatbikte yeterince aktif ve faydalı olabilmeleri şeklinde özetlenebilir. Fakat bu ilk safhanın her iki nisbet özelliğinin temelinde evvelden beri devam eden dış ülkeleri istismar tatbikatının iktisadî büyüme üzerindeki tesirleri vardır ve bu tesirler silinmeye yüz tuttuğu zaman ortaya çıkacak neticeler sosyal adalet döneminin ikinci ve üçüncü tâlî safhalarında belli olabilecek mahiyettedir.

İkinci tâlî safha, müstemleke kayıplarına rağmen tabiatın değerlendirilmesi ve daha iyi organizasyon ve rasyonelizasyon bilgilerinin tatbiki konabilmesi ve bu işin gerektirdiği nispette müstemlekelerden ve diğer az gelişmiş ülkelerden üstün kabiliyetli aydınların celbi suretile (beyin göçünden ve bunu sağlayan kültür emperyalizminden yararlanma yolu ile) millî refahın yüksek bir seviyede kalabildiği ve oldukça âdil bir şekilde bölünebildiği bir safha olarak vasıflandırılabilir.

Fakat, üçüncü tâlî safhada İngiltere, müstemlekelerini elden çıkarma mecburiyetinin menfi neticelerini kuvvetle hissetmeye

başlamış, tabiatı tefsire yarayan ilmî faaliyetlerde öncülük rolünü iyiden iyiye kaybetmiş, buna rağmen sosyal adalet istekleri ve tüketim itiyadları aynı şiddetle devam ettiği için İngiliz ekonomisi zaaf alâmetleri göstermeye başlamıştır.

Bu safhaların kesin hudutlarını ifade edemesek de bir genel istikamet olarak göze çarptıkları hiç kimsenin dikkatinden kaçmayacak kadar açık bir gerçektir. Fakat, şu husus dahi bir gerçektir ki, istismara dayalı maddi çevre şartlarının verdiği imkânların kaybı ile iktisadî bünyede beliren ve bütün sosyal şartlara sirayet etmesi muhtemel olan menfi değişmelerin herhangi bir ülkede müşahedesinden sonra, maddî-iktisadî faktörün, bütün hak ve hürriyetlerin ve bunları sağlayan sosyal bünyenin sağlamlık kazanması için tek başına yeterli bir alt yapı olduğuna dair bir hüküm ve neticeye varmamız katiyyen mümkün değildir.

Çünkü, XX. yüzyıl Japonya'sı ve hür Almanya gibi, başka milletleri istismara yönelmeden, hak ve hürriyetlere iç istibdatla da dış tahakkümle de devamlılık kazandırılmıyacağını tarihlerinde tecrübe etmiş veya tecrübe etmeden böyle bir sosyal temeli, Osmanlı yükselme devri cemiyeti gibi, kendi kültürel değerleri ile oluşturabilmiş sosyal bünyelerin daha sağlam gelişme şartlarına sahip olmuş bulunmaları, geçmişte ve çağımızda, sürekli sosyal gelişmeye namzet bünyelerin özellikleri hakkında bize bazı fikirler verebilmektedir.

Bu fikirlere birincisi, Gökalp'ın **refah** ve **saadet** hedefleri arasında kurulması lüzumuna işaret ettiği muvazene fikridir. Böyle bir muvazene, iktisadî refahın saadet olarak da mülâhaza edilebileceği ana fikrine dayanan bütün maddeci (ve sırf maddeci) görüşlerden (bu görüşler ister kapitalist ister komünist menşeli olsun) tamamen farklı bir görüşle elde edilebilecek mahiyettedir. Bazı milletlerin kendi nüfuslarına maddi refah sağlamak için hak eşitliği getirme eğilimleri (rejimleri ne olursa olsun) onları, başka milletlerin istismarcısı durumuna getiriyorsa, böyle bir hak eşitliği sağlama hürriyeti madde-mâna dengesini madde'ye ağırlık verecek şekilde bozmakta ve bozulan mânevî kültürü ile o milletler, dış kaynakları istismar imkânı kesildiği anda iç istismar ve sui-istimallere yönelerek kalabalık kitlelerin maddi refahlarını belirli sınıflar elile tahrip edecekleri bir denge bozukluğunun menfi neticelerine mâruz kalmaktadırlar.

O halde, refah eşitliğini sağlama hususunda mücadele etme hürriyeti dahi, insanın maddeyi putlaştıran ferdî temayüllerinin baskısına karşı hür olabilmesi ve hür kalabilmesi ile temin edilebilir. Bağımsızlığın bu anlamda (yani insanın kendi kendisine veya ferdî egoizmine karşı hür olabilmesi anlamında) ele alınması halinde, hürriyet kavramı ve maddi tatminde eşitlik hakkı, asla tek bir milletin veya belirli milletlerin inhisarında kalamıyacağı ve kaldığı takdirde o milletin mânevi kültüründeki bozulma uzun vadede maddi kültürünü de etkileyeceği için, Gökalp'a, göre bütün milletler, medeniyet camiasının birer âzâsıdır ve bunların bir kısmını içine alan topluluklar ancak istismarcı ve mücadeleci hedef taşıyan ve kendilerine karşı cephe alacak başka kısmî birleşmelerin kurulmasını teşvik eden topluluklar olabilir. Bundan ötürü Gökalp kıt'alar arası, dinler aarsı düşmanlığın hâkim olduğu bir dünyada, bu şartlar devam ettiği sürece **dünya amme efkârı**'nın teşekkül edemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre, (ister kapitalist ister komünist nizama bağlı olsun) emperyalizmi kabul eden ve devam ettiren, böylece medeniyetteki ileriliklerine rağmen mânevi kültürleri zaafa uğrayan milletlerin katılacakları bir milletlerarası teşekkülün de kendisine düşen vazifeleri ciddî olarak ifa edebilmesi asla mümkün değildir (4).

O halde, sürekli sosyal gelişmeye namzet bünyeler, iç ve dış politikalarında bütünlük anlayışına (yani vahdet prensibine) dayanan bir tatbikatı tercih ederek istismardan kaçınabilen, çünkü mânevi kültürlerini oluşturan değer hükümleri bu türlü bir tercihe imkân verebilen, hatta bunu gerektiren sosyal bünyelerdir. Bu gayeye erişebilmenin ilk merhalesi, evvelâ millî tesannüdü (dayanışmayı) kuvvetlendirme ve millî vahdeti tesis edebilme merhalesidir (5).

Bundan doğan ikinci bir netice, Gökalp'ın çeşitli realite seviyelerindeki vahdet (birlik, bütünlük) anlayışını ortaya koyan fikirlerinde ifadesini bulmaktadır. O'na göre maddî realite, asla önemi inkâr edilemeyecek bir tatmin seviyesini temsil eden bir realitedir. O kadar ki, bir ilim adamının ilmî mesâîsi hiç bir maddî unsurla (bu, çok değerli bir servet unsuru da olsa) mukayese

(4) Bk: Osman Tolga, **Ziya Gökalp'ta milletlerarası hayat telâkkisi**, İş mecmuası, Sayı: 74

(5) Bk: Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, No. 7, Milli Eğitim Basımevi, İST., 1976, Sf. 82-86.

edilemeyecek kadar kıymetlidir. Fakat yeterince maddî tatminden mahrum edilen hiç bir ferdin daha yüksek seviyeden temayülle-re ve faaliyetlere rağbet etmesi beklenemez. Çünkü, maddî unsurların canlılık ralitesinde birleşmişlik özelliğini devam ettire-bilmeleri bu tatmine bağlıdır. O halde atomdaki vahdetten da-ha yukarı bir seviyede yer alan realite, maddî unsurların topyekûn hayatiyet arzetmelerini ifade eden canlılık realitesi (yani biyolojik vahdet realitesi)dir. Bundan daha yukarı seviyede, tek tek canlı varlıkların, meselâ hücrelerin, uzuvların, biyolojik bütünlüğüne psikolojik bütünlük kazandıran his ve idrak realitesi (veya psikolojik realite) bulunmakta ve görünmez bağlarla ferdi-psikolojileri bir sosyal, (meselâ millî) vahdet idrakine ulaştırılan sosyal realite ise en üst seviyede yer almaktadır. Bundan ötürü, maddî tatmine (ve sadece maddî tatmine) ağırlık veren bir ferdi-psikoloji, ferdin sosyal realiteyi idrak seviyesine yükselme hürriyetini tahdit edebilecek bir özelliktedir.

Gökalp'a göre, hürriyetin diğer bir anlamı, sosyal gelişme-nin devamlı olmasını temin edebilecek mücerrete (soyut'a) yö-nelme hürriyetidir. Bu anlamda vatan ve millet gibi kavramları zamanlı ve mekânlı olarak düşünmek Gökalp'a göre madde-mâna ahenginin tam olarak tesis edilebilmesi hususundaki hürriy-etimizi de kısıtlayabilir. Vatan'ın bir kısmının elden çıkması, mil-letin bazı gruplarının ihanet çemberleri içinde kısılmış kalabil-mesi halinde, zamanlı ve mekânlı vatan ve millet kavramlarının şevk kırıcı özellikleri karşısında aktiviteyi kısıtlamayacak bir dü-şünce ve idrak hürriyetine sahip olan fertler, sosyal gelişmenin en önemli unsurunu yani, düşünce hürriyeti ve mücadele kudre-ti kısıtlanmamış beşeri unsuru oluştururlar. «Vatan ne Türkiye-dir Türklere ne Türkistan» derken Gökalp'ın ifade etmek istediği gerçek budur. Yoksa onun Turan fikrini, başka milletlerin hakkı-na tecavüz temayülü oluşturduğunu zannedenler, çok itinalı olan zekâsının mahsulü olarak öne sürdüğü mücerret düşünce hürri-yetini anlayamayanlardır.

Sosyolojideki «sosyal gelişme» kavramı, madde ve mâna hedefleri arasında ahenk temini suretile ferdin yaratıcılığının en zor ve en ümitsiz şartlarda bile teşvikini öngörmektedir. Keza «sosyal gelişme», refah artışını temin edecek maddî unsurlarla, istihsalin devamlı artışını temine yönelik fikrî unsurlara olduğu kadar moral unsurlara da teşmil edilmesi gereken bir ahenkli

birleşime dayanan bir kavramdır. Türk-İslâm kültürünün özünde mevcut bulunan ve bu gayeyi temine hizmet edebilecek mahiyet-
teki değer hükümleri de dikkate alındığı takdirde, Gökalp'ın **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Çağdaşlaşmak** formülündeki (bu açı-
dan müşahade edilmesi mümkün) isabet, onun hürriyet kavramı-
na maddî, siyasî ve sosyal bakımdan verdiği mânanın XX. asrın
şartları itibarile taşıdığı önemi bütün açıklığı ile ortaya koyabi-
lecek ve moral unsurların ahenkli birleşiminden doğan ve hiç
bir dar boğaza meydan vermeksizin akıp giden bir sosyal ge-
leşme vetiresine yol açan değer hükümlerile gerçekleşecek çe-
şitli hakların ve bu haklarla ilgili hürriyet imkânlarının alabildi-
ğine teşvikini ifade etmektedir. Yoksa, İslâmın özü ihmal edile-
rek,, şekli özelliklerini ve sadece bu özelliklerini dikkate almakla
böyle bir neticenin hasıl olmasını ümit ettiğini zannetmek büyük
bir hata olur.

Netice itibarile, Gökalp'ın bütün hak ve hürriyetlerin tek
yönlü gerçekleşme imkânlarını deneme hususunda girişilen ta-
rihi tecrübelerden ilham alarak, hakların ve hürriyetlerin millî ve
milletler arası realitelerde ancak karşılıklı saygıyı gerektiren
bütüncü bir görüşle ele alınacak iç ve dış politikalar yardımıle
madde ve mâna hedeflerinin ahenkli bir kombinezonuna muhtaç
olduğu hususunu (modern sosyolojinin hiç bir zaman tekzip et-
mediği ve edemeyeceği) çok isabetli bir görüşle ortaya koydu-
ğunu ifade edebiliriz.